

УДК 340.1

С. В. БОБРОВНИК,
доктор юридичних наук

КОМПРОМІС І КОНФЛІКТ В АСПЕКТІ СУТНОСТІ ТА ПРИРОДИ ПРАВА

Пізнання та визначення специфіки цих правових категорій безпосередньо залежить від розуміння сутності права загалом. Слід зауважити, що особливість сучасного праворозуміння полягає у плюралістичності поглядів на сутність права. У юридичній науці існує значна кількість шкіл праворозуміння, представники яких у своїх наукових пошуках спираються на різноманітні методологічні підходи до визначення сутності права. Водночас такий стан речей зумовлює розвиток юридичної науки. За словами Д. Керимова, нові правові ідеї та теорії позитивно видозмінюють та збагачують юриспруденцію [1, с. 152]. Так, конкуренція юридичних ідей сприяє більш чіткому обґрунтуванню власної позиції, пошуку нових шляхів визначення сутності права, формуванню критеріїв об'єднання юридичних підходів тощо. Взагалі, сутність права відображає принцип його верховенства (або інакше: правління права, влада права), що ґрунтується на повазі людської гідності, недопущенні свавілля держави щодо людини чи людини щодо людини, визнанні природних прав людини. Справжнє правове законодавство обов'язково повинно відображати сутність права, тобто ті правові категорії, які покладені в його основу [2, с. 3–12; 3, с. 12].

Вибір конфлікту та компромісу як сутнісних засад права зумовлюється існуванням соціального світу людини, який постійно спрямований на комунікативний процес самовиробництва, боротьби за зміну параметрів соціальної комунікації чи за збереження її єдності. При цьому складовими правової комунікації є компроміс та конфлікт [4, с. 619]. Так, якщо наш світ створюють люди – особи, котрі взаємодіють одна з одною, вони не можуть уникнути конфліктів. Насамперед пов'язано це з тим, що людська діяльність у межах права породжує конфлікт [5, с. 34].

З цього приводу П. Рікьор зазначає, що сама правомочність, яка відображає сутність права, є певним зазіханням, вимогою до людей, які оточують, здійснити чи не здійснювати відповідні дії, тобто є вимогою виконання правових обов'язків. Він стверджує, що, на відміну від моралі, яка ґрунтується на самообов'язку, право впливає на волю інших суб'єктів, психічно примушуючи їх до певної поведінки. Сама дія (діяльність) має конфліктну структуру, вона діалогічна, тому що кожна дія передбачає певну асиметрію, а той, хто діє, обов'язково здійснює щодо когось іншого силовий вплив. Взаємодія – це не просто зіткнення агентів, однаково здатних ініціювати дію, а й зіткнення того, хто діє, з тим хто відчуває дію, начала активного з началом пасивним [6, с. 49].

Позицію П. Рікьора яскраво доповнює думка У. Матурана та Ф. Варела, яка полягає в тому, що конфлікт завжди є взаємним запереченням. Він ніколи не може бути вирішений у тій галузі, де його учасники займають чітко визначену

позицію. Конфлікт може бути ліквідований, якщо ми перейдемо в іншу галузь, де можливе співіснування [7, с. 216–217]. Якщо інтереси індивідів чи спілок перебувають у різних сферах, конфлікту між суб'єктами, як правило, не буде: для нього немає підстав. У свою чергу ідентичність інтересів пов'язує потенційних учасників конфлікту з тим спільним для них, що стає предметом суперечки та протиробства [8, с. 33]

Іншими словами, коли ми вступаємо в конфлікт з іншою особою, з якою нам доведеться співіснувати, ми не можемо стверджувати, що саме наша позиція є абсолютною істиною, бо таке становище заперечує існування іншої людини. Якщо ми бажаємо взаємоіснувати з іншою людиною, то повинні визнати, що її істина є реальною, як і наша особиста. Відповідно, єдиним виходом для взаємного існування залишається компроміс, вибір широкої сфери співіснування, де конфліктуючі сторони знаходять єдність та можливість самореалізації. Отже, за допомогою компромісу конфлікт переходить в іншу сферу суспільного життя, де можливе співіснування. Без існування конфлікту та компромісу не існує феномену соціальності, ігнорується біологічна історія людини і вся сукупність людських якостей [9, с. 218].

Отже, правова сфера як різновид соціуму також є конфліктною, але її стабільність і можливість правового впливу на суспільні відносини забезпечується за допомогою компромісу. При цьому, як слушно зазначає А. Поляков, конфлікт, залежно від ступеня розвиненості та гостроти, може бути охарактеризований і як перешкода в правовій комунікації, і як причина її розриву [4, с. 619]. Перешкода характерна для недієвливих відносин, а розрив притаманний відносинам, пов'язаним зі скоєнням різноманітних правопорушень. У свою чергу компроміс буде застосовуватися у першому випадку як необхідна умова нормального плину суспільних відносин у сфері права, наприклад договірних відносин у цивільно-правовій сфері, а у другому – як необхідний результат дії права, наприклад у разі покарання винних у скоєнні злочину [9, с. 246; 10, с. 163].

Спробуємо проаналізувати основні теорії праворозуміння щодо сутності права та виявити місце, яке в них займає конфлікт і компроміс з точки зору антропологічно-комунікативного підходу. Сама ж сутність права формується з набору тих цінностей, які для суспільства є життєво важливими, а також тих, які потребують першочергового упорядкування. Звідси виокремлюють два аспекти сутності права: ціннісно-орієнтаційний, що відображає суб'єктивну сторону права, та регулятивний, який характеризує його об'єктивну сторону [11, с. 71; 12, с. 238–240]. Компроміс і конфлікт притаманні як першому аспекту, так і другому. Пояснюється це тим, що сучасне суспільство відчуває гострий конфлікт цінностей, а досягнення компромісу в його середовищі здебільшого має формалізований характер. Отже, аспекту упорядкування більш характерний конфлікт, а ціннісно-орієнтаційному аспекту – компроміс.

Здійснимо аналіз компромісу і конфлікту через ідеї сутності і природи природної теорії права. Загальною концептуальною ідеєю юснатуралізму є існування над позитивним правом певних універсальних загальних засад, цінностей, що мають потенційно нормативний характер і визначають справжню правовомірність позитивних законів [13, с. 85]. При цьому категорія свободи як сут-

нісна засада юснатуралізму забезпечує правовий індивідуалізм та відсуває на другий план духовні або суспільні цінності. Іншими словами, права людини замінюють собою все право, що зумовлюється власною винятковістю людини, але таке положення не може поширюватись на всі правові системи світу [11, с. 40–41].

Звідси випливають перші базові правові протиріччя юснатуралізму, а саме в їх основу покладено тільки права та свободи людини. Щодо кореспондуючих обов'язків, то природно-правова концепція залишає їх визначення позитивному законодавству, тобто покладається на волю правотворця. Представників юснатуралізму хвилює тільки те, щоб не обмежувалась свобода людини з реалізації прав, яка передбачена законодавством, а природні обов'язки людини, наприклад служіння правді, дотримання принципів моральності тощо, ними не враховуються як визначальні засади правового буття.

Отже, правовий конфлікт у юснатуралізмі породжує сама категорія «свобода», а правокомпромісними засобами його подолання повинні бути різноманітні духовні та моральні принципи, що отримали своє відображення у формалізованому праві. Саме дія правового конфлікту та успішне його подолання за допомогою правового компромісу вказує на реальну ефективність права та забезпечує суспільну злагоду. З цього приводу Ю. Тихомиров зазначає, що право забезпечує громадянську злагоду шляхом розв'язання правових конфліктів за допомогою правокомпромісних засобів, а саме – балансу індивідуальних і суспільних інтересів, стабільності державних та суспільних інститутів, переваги принципів моралі й моральності у правотворчості та правозастосуванні [14, с. 104–105].

Наступна фундаментальна категорія юснатуралізму «рівність» чи «рівноправність» також характеризує конфліктну сутність природної концепції праворозуміння.

Загальновідомо, що немає абсолютно рівних людей. Так, хтось постійно прагне досягти духовної вершини, а деякі взагалі не замислюються над цим. Отримуючи рівний обсяг юридичних прав та обов'язків, індивіди займають неоднакове фактичне становище у суспільстві. Не існує загальної однаковості юридичних прав та обов'язків, люди різні за своїми можливостями та моральністю, що виявляється у неоднаковій реалізації ними юридичних норм. Формальна рівність у юснатуралізмі пов'язується з категорією «свобода». Водночас, як зазначалося, свобода є джерелом конфлікту, який формує нову нерівність. Так, одні отримують більше, інші – менше, хтось реалізує правові приписи, а деякі виявляють пасивність. Правова свобода природно та безпосередньо призводить до правової нерівності [15, с. 40–57]. Отже, наступні базисні правові протиріччя юснатуралізму полягають у тому, що норми права є рівною мірою, яка застосовується до нерівних індивідів.

Формальна рівність може створювати людиноцентристський світ, який байдужий до проблем ближнього та породжує так звану боротьбу всіх проти всіх.

Принцип формальної рівності у праві формує ще одне правове протиріччя, що полягає у неможливості безконфліктного існування цього принципу разом із наявністю юридичних привілеїв. У такому разі принцип формальної рівноп-

равності сприяє саме нерівності людей у майновій сфері та ретельно забезпечує її розвиток та функціонування. Наприклад, інститут приватної власності, який, незважаючи на значну кількість своїх позитивних моментів, має природно негативну спрямованість гарантувати інтереси заможної меншості та невеликої кількості середніх власників, які не втрачають надії перейти у більш високий клас. Це зумовлено гедоністичним аспектом сутності людини, її прагненням до збагачення, втратою духовної складової і підміною духовних та моралістичних цінностей матеріальними. Так, клас заможних, представники якого, як правило, є меншістю у сучасних суспільствах, намагається за допомогою інституту приватної власності забезпечити своє майно від соціального незадоволення інших прошарків населення, які є більшістю.

Нарешті, останньою фундаментальною категорією юснатуралізму, що характеризує його конфліктну сутність, є «справедливість».

Справедливість у юснатуралізмі безпосередньо пов'язується зі свободою та рівністю індивідів. Право є справедливим тільки у тому сенсі, що в ньому міститься принцип свободи та рівноправності [16, с. 101]. Абстрактний характер категорії «справедливість» змушує юснатуралістів формально визначати її у межах свободи та рівності, масштаби яких передбачені позитивним законодавством. Вони вважають, що якщо критерії справедливості не урегульовані позитивним правом, то суб'єктам права важко буде дотримуватись їх. Однак у такому разі не враховується правове протиріччя, пов'язане з відповідністю закону праву, наведене нами вище, а також виникнення правового конфлікту, що зумовлений загальним характером справедливості у законі, тоді як її застосування буде здійснюватись конкретними людьми у конкретних ситуаціях. Отже, завжди існувала та існує проблема як зробити справедливою свободу та рівність індивідів. Розв'язати цю проблему юснатуралісти намагаються за допомогою підміни змістовної сутності категорії «справедливість».

Отже, категорія «справедливість» характеризується правоконфліктністю, що полягає у кількісному вираженні міри рівності та свободи для всіх суб'єктів права і відображає компромісну складову права, яка виявляється у наданні суб'єктам правових привілеїв на підставі їх корисних вчинків. З наведеного не зрозуміло, що є справжнім критерієм справедливості у праві, тією засадою, яка допомагала б цій категорії забезпечувати компроміс у суспільних відносинах, а не породжувати антропологічний конфлікт, тобто приборкувати її конфліктну природу. Якщо брати свободу та рівність такими критеріями, то є ризик підміни змісту цих позитивних категорій, а саме переростанням свободи у людиноцентристське недуховне і неморалістичне гедоністичне свавілля та рівноправності у так звану рівність у безправ'ї.

Отже, більш правильно встановити за критерій справедливості вищі за ієрархією духовні цінності, ніж свобода та рівність, такі як правда, любов до ближнього, добро та милосердя.

З наведеного критичного аналізу фундаментальних категорій юснатуралізму бачимо, що свобода, рівність і справедливість породжують конфлікт у правовій реальності, який можна розв'язати за допомогою правокомпромисних засобів, побудованих на духовно-моралістичних засадах. Так, свобода без обов'язків та відповідальності призводить до хаосу; ідея рівності ігнорує різ-

номанітність життя і без встановлення конкретних правокомпромісних принципів постає умовою конфліктності суспільних відносин; справедливість без правди, любові та милосердя може стати причиною гуманітарної катастрофи.

Список використаних джерел

1. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований : [монография] / Керимов Д. А. – М. : Мысль, 1986. – 196 с.
2. Заць А. Принцип верховенства права (теоретико-методологічне обґрунтування) / А. Заць // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1. – С. 3–15.
3. Рабінович П. Верховенство права як соціальний феномен / П. Рабінович // Юридичний вісник. – 2008. – № 8. – С. 12.
4. Поляков А. В. Общая теория права. Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : [курс лекций] / Поляков А. В. – СПб. : СПбГУ, 2004. – 864 с.
5. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Кривцова Валентина Максимівна. – Харків, 2005. – 214 с.
6. Рикер П. Человек как предмет философии / П. Рикер // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 41–50.
7. Матурана У. Р. Древо познания. Биологические корни человеческого понимания / У. Р. Матурана, В. Х. Варела ; [пер. с англ. Ю. Ф. Данилова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.
8. Колесов Д. Конфликт и компромисс / Д. Колесов // Развитие личности. – 2005. – № 2. – С. 32–48.
9. Право и общество: от конфликта к консенсусу : монография / [под общ. ред. В. П. Сальникова, Р. А. Ромашова]. – СПб. : С-Петербург. ун-т МВД России, 2004. – 480 с.
10. Основы конфликтологии : учеб. пособие / [А. В. Дмитриев, Ю. Г. Запрудский, В. П. Казимирчук и др.] ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юристъ, 1997. – 200 с.
11. Сорокин В. В. Понятие и сущность права в духовной культуре России : [монография] / Сорокин В. В. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 456 с.
12. Скаун О. Ф. Теория государства и права : [учебник] / Скаун О. Ф. – Харьков : Консум, 2000. – 704 с.
13. Юркина М. И. Понимание права: интеграция подходов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юркина Марина Игоревна. – М., 2005. – 152 с.
14. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право : [учеб. и науч.-практ. пособие] / Тихомиров Ю. А. – М. : Изд. г-на Тихомирова М. Ю., 2003. – 394 с.
15. Жеребин В. С. Правовая конфликтология : [курс лекций]. Ч. 1 / Жеребин В. С. – Владимир : Изд-во Владим. гос. ун-та, 1998. – 127 с.
16. Спиридонов Л. И. Теория государства и права : [учебник] / Спиридонов Л. И. – М. : Гардарика, 1996. – 304 с.

Бобровник В. С. Компроміс і конфлікт в аспекті сутності та природи права

У статті аналізуються особливості прояву компромісу і конфлікту через сутність і природу права. Через характеристику соціально-правової сфери як конфліктної визначаються можливості впливу права через компроміс. На прикладі природно-правової концепції права визначено категорії, які породжують конфлікт і одночасно визначають необхідність його компромісного вирішення.

Ключові слова: сутність права, юснатуралізм, свобода, рівність, справедливість, компроміс, конфлікт.

Бобровник С. В. Компромисс и конфликт в аспекте сущности и природы права

В статье анализируются особенности проявления компромисса и конфликта посредством сущности и природы права. Посредством характеристики социально-правовой сферы как конфликтной определяются возможности влияния права через компромисс. На примере юснатурализма определены категории, порождающие конфликт и одновременно определяют необходимость его компромиссного решения.

Ключевые слова: сущность права, юснатурализм, свобода, равенство, справедливость, компромисс, конфликт.

Bobrovnik S. V. Compromise and conflict in terms of the nature and the nature of law

The article analyzes the features of compromise and conflict over the nature and the nature of law. Because of the characteristics of social and legal areas as defined opportunities to influence conflict of law through compromise. On the example of natural law concept of law as categories that generate conflict and simultaneously determine the need for his compromise solution.

Knowledge and determine the specificity of these legal categories depends on understanding the nature of law in general. Note that feature modern thinking is plurality of views on the essence of law. In jurisprudence there are a number of schools thinking whose representatives in their academic pursuits based on a variety of methodological approaches to defining the essence of law. However, this situation leads to the development of legal science.

Choice of conflict and compromise as the essential principles of the law is conditioned by the existence of the social world of a man who constantly aimed at self- communicative process, the struggle for social change communication parameters or for the preservation of its unity. This part of the legal communication is a compromise and conflict. So if our world created by people – people who interact with each other, they can not avoid conflict. First of all, this is due to the fact that human activity within the law creates conflict.

Let's try to analyze the basic theory of thinking about the nature of law and discover a place that they occupied conflict and compromise in terms of anthropological and communicative approach. The very essence of the right is formed from a set of values that society is vital, and those that require urgent improvement. Hence distinguish two aspects of the essence of law: value-orientation, reflecting the subjective side of law and regulatory characterizing its objective side. Compromise and conflict inherent in a first aspect, and the second. The reason is that modern society is experiencing a sharp conflict of values, and compromise in its environment is largely formal character. Thus, a typical aspect of ordering conflict, and value-orientation aspect – compromise.

Perform analysis of compromise and conflict over the nature and essence of the idea of natural law theory. The overall conceptual idea yusnaturalizmu is the existence of positive law certain universal general principles, values that are potentially normative and determine the true legitimacy of positive laws. This category of freedom as the essential principle yusnaturalizmu provides legal individualism and overshadow the spiritual and social values. In other words, human rights and supersedes all right, conditional on its own exclusivity rights, but such a provision can not apply to all legal systems of the world. The article identifies that research of such categories as compromise and conflicts depends on the nature and essence of law. An anthropologic and communicative approach enables to analyze objective and subjective elements of law and specifics in which the compromise and conflict are displayed in this field. A regulatory environment as a kind of social medium is defined as conflictive, but the compromise maintains its stability and legal influence on social relations. Furthermore, the conflict is defined, depending on how acute it is and what consequences it has, as an obstacle in the legal communication, reasons of its disruption and improvement tool.

The need to describe the main concepts of legal consciousness has been substantiated in order to analyze the compromise and conflict and their dependence on the nature and essence of law. By way of example, postnaturalism has been examined since, according to its concept, the essence of law is attributable to human intellect and general principles of morality. Consequently, the law is understood as natural, integral human rights to equality, freedom and justice, which implementation the state should strive to attain.

Postnaturalism describes compromise and conflict through a balance of subjects' rights and obligations, influence of such category as freedom, specifics inherent to the perception of such principle as citizens are free to do as they like unless expressly prohibited by law², interaction between the parity and equality of rights, and the nature of justice. The law compromise tools, which rest on moral and ethical instrumentality, are identified as the ways to resolve a conflict.

Key words are: postnaturalism, compromise and conflict in law, freedom, equality, rights, justice, and law morality.

УДК 340.1

Т. І. ТАРАХОНІЧ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЯК ЗАСІБ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Процес формування та розвитку суспільства характеризується спільними закономірностями для багатьох країн світу. Поряд із цим кожна держава вносила в його розвиток щось особливе, самобутнє, характерне саме для неї. Держава займає особливе місце в розвитку, в процесі формування та функціонування його структур та форм діяльності. Поняття «правова форма діяльності» була запропонована В. Горшеньовим. Учений зазначає, що правовою може стати будь-яка організаційна форма за умов, якщо вона набуває таких визначальних властивостей: здійснюється на основі виконання вимог закону та інших нормативно-правових актів; її результати завжди зумовлюють певні юридично значущі наслідки або пов'язані з їх настанням [1, с. 9].

Окремі аспекти щодо правових форм діяльності держави досліджувались у радянській і пострадянській науковій літературі, про що свідчать праці: С. Алексєєва, В. Бабкіна, С. Бобровник, Є. Бурлая, А. Вітченко, В. Горшеньова, С. Гусарева, Д. Керімова, М. Козюбри, Л. Луць, Р. Максакової, М. Матузова, О. Мельник, В. Нерсєсянца, Н. Оніщенко, Е. Пенькова, П. Рабіновича, О. Тихомирова, Н. Тарасова, В. Сорокіна, В. Сирих, В. Селіванова, О. Ющика та ін.

Метою даної статті є виявлення та розкриття найактуальніших теоретичних і практичних проблем щодо правових форм діяльності держави, отримання об'єктивних знань щодо співвідношення цих форм, а саме: правового регулювання, правотворчості, правоохоронної діяльності, установчої діяльності тощо.

Аналіз правових форм діяльності держави доречно здійснювати з погляду теоретичного (змістовного) та методологічного аспекту. Теоретичний аспект